

Л. Л. ШЕВЧЕНКО **ЩО ЗА ОДНОСЛІВНИМ ЗАГОЛОВКОМ?**

Якщо спроектувати на мову художньої літератури висловлювання О. О. Потебні про те, що слово має всі властивості художнього твору, то цю думку можна віднести, перш за все, до слова, яке стало заголовком.

Значення слова в тексті, як відомо, залежить від його найближчого лексичного оточення. А слово-заголовок, яке знаходиться в сильній, незалежній текстовій позиції, такого оточення не має. І тому його смисл визначається контекстом всього твору. Проходячи через зміст і вбираючи нові художні смисли, заголовне слово збагачується на текстовому рівні. Воно ніби переростає свої початкові семантичні рамки, набуває додаткових «співзначень», стає надзвичайно виразним і містким.

Такими семантично багатоплановими виявляються однослівні заголовки оповідань Гр. Тютюнника, зокрема, слова із значенням характеристики особи (оповідання «Грамотний», «Дикий»). Лейтмотив цих оповідань — розкриття характеру героя.

«Грамотний» — так називає письменник головного героя Я. Бруса, «на прізвисько Ява». Чому саме це слово, що лише раз зустрічається в тексті, і то саме в репліці персонажа, стає головною його характеристикою? Я. Бруса, що «обіймав навперемінно кілька різних посад» у колгоспі, ми сприймаємо через деталі зовнішності, його мовлення, оцінки інших персонажів. Причому кожна з цих деталей діє в одному напрямку: розкриває ставлення Яви до інших, залежних від нього людей.

Виразною експресією позначені такі зорові, навіть фізично відчутні образи, якими передається погляд героя: «...шттовхне вас у груди важким чавунним поглядом з-під почорнілого на сонці лоба», «упреться поглядом», «дивиться не на прохача, а скрізь нього». А постійний повтор у тексті семантично нейтрального, на перший погляд, вислову «повільно заплющитись» перетворює його на характеризуючий засіб. І в ньому теж відображається Явине різне ставлення до людей: «...він одказував, повільно заплющивши очі...», «Ява заплющився повільно і сказав...», «Брус заплющився повільно і не розплющався до кінця своєї мови...».

Дуже лаконічно сказано про Явині методи керівництва. Але така яскрава характерологічна деталь — пужално — варта цілих розлогих оповідей: «Він же ніколи нікого на ім'я не назвав, а постукав пужалном у вікно: «Тобі — на свинарник!» — хльоснув жеребця батогом і поїхав. І попробуй скажи йому хоч слово...».

Сутність персонажа «висвітлюється» до кінця мовленням, зокрема, фразою, ступінь емоційності якої ще більше підсилюється вживанням дієслова у формі середнього роду: «І знову розплющився, і нічого більше не сказав, а дивився на люд біля клубу. «Ач, назлазилося...».

Таке зображення героя у творі є, по суті, віршованим повтором однієї його риси — презирство, зневага до людей. І після цих попередніх характеристик персонажа слово «грамотний» в його репліці: «А з вами інакше й не можна, з вами тільки так і треба... Я нащот вас грамотний» — набуває для читача глибокого емоційного підтексту. В устах Яви «грамотний» звучить і як зневага, і як зверхність, і як протиставлення себе, грамотного, всім іншим людям.

Після прочитання твору заголовки «Грамотний» стає для читача дуже містким, експресивно забарвленим словом. Його загальнозживане поширене значення «знаючий» відходить на другий план. Увесь тон зображення характеру, його оцінки іншими персонажами («гад полосатий», «паразит», «вовкулака») збагачують означення «грамотний» негативним емоційним зарядом. Воно звучить уже як сповнена іронічного презирства характеристика грубої, цинічної людини.

Оповідання про іншого героя Санька Бреуса Гр. Тютюнник назвав «Дикий». Ця провідна його риса, спочатку досить абстрактна, в тексті твору конкретизується в окремих художніх деталях. Ось як пише, наприклад, письменник про погляд Санька: «...він же скажений, смола

в зіницях одразу так і закипить»; «...як горіли при тому його відчайдушні смоляні очі...». Тобто, слова *скажений*, *відчайдушний* перебувають в одному семантичному ключі із словом-домінантою *дикий*.

Проте такі прямі оціночні характеристики в оповіданні трапляються нечасто. Основними є відсторонені прийоми зображення, коли через змалювання дій, рис зовнішності, вияв емоцій розкриваються все нові й нові відтінки характеру «дикого» Санька. Це і різкість у розмові: «І, подумавши, додає круто, причому зіниці йому робляться, як дві краплі гарячої смоли...». І гордість: «Люди приймали з його рук повні чарки, ...примовляли: «Хай же, сину, твоїм татові й мамі земля пухом, а пам'ять вічна». Проте співчувати, глянувши в Санькові очі, ніхто не наважувався». І ніжність, теплота, що не суперечить основному тону його зображення: «Давай подержу, — сказав похмуро і відчув у грудях терпке незнайоме тепло: ніколи ще дітей у руках не тримав».

Кожну таку наступну конкретизацію слова-заголовка в оповіданні можна розглядати як якісно нове, більш глибоке розкриття характеру, що постає як складний, неоднотонний, а тому життєво достовірний. Заголовок «Дикий» передає вже цілу гаму контекстуальних синонімічних відтінків: *дикий* — *скажений*, *різкий*, *відчайдушний*, і в той же час *соромливо ніжний*, *лагідний*.

Отже, тісно пов'язані зі змістом твору, вдало підібрані заголовні слова, зокрема слова-характеристики, не залишаються незмінними в семантичному плані, одержують у тексті подальший розвиток і збагачення. Наповнюючись живим смислом, вони скеровують асоціації читача, відіграють організуючу роль у сприйманні характеру героя як цілісної динамічної єдності. Такі майстерні заголовки свідчать, що семантична глибина слова в художньому тексті — невичерпна.